

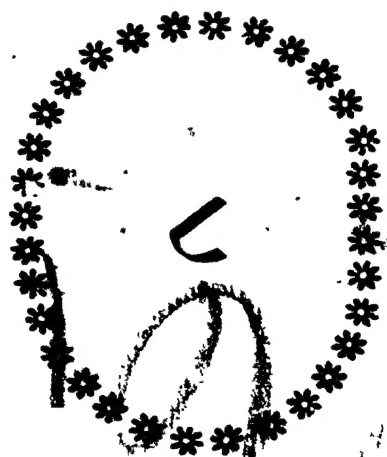
ગાંડીન બાવેલાનમાલા

પુણ્ય : : આઠમું

જય બજરંગ !

લખનાર

નરવરલાલ વીમાવાળા

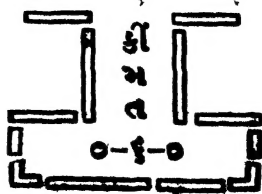
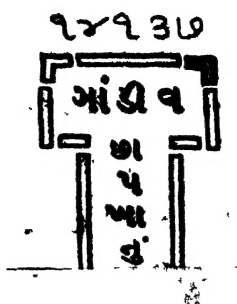
પ્રગટકર્તા

ગાંડીન સાહિત્ય મંદિર

૧૮૦-કેળાંપીઠ

સુરત

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૪-૩૩

બીજી આવૃત્તિ :

: ૬૨૫ ૧૬૨૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૬-૩

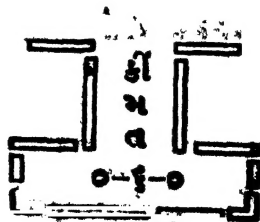
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૨૩૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૪૫ બજારો

વિષય ૬-૩

બીજી આવૃત્તિ :

૧૪૨૩૮

પરમ પ્રતાપી
ઐ ર વ સા જી
શક્તિ, ભક્તિ
અને
પ્રહ્લ્લચર્યને પ્રભાવે
અમર બનેલા
શ્રી

રામસેવક હનુમંત
જે વા
બળવાન અને નીતિમાન
બનવાની
આશિષ સાથે

શ્રી

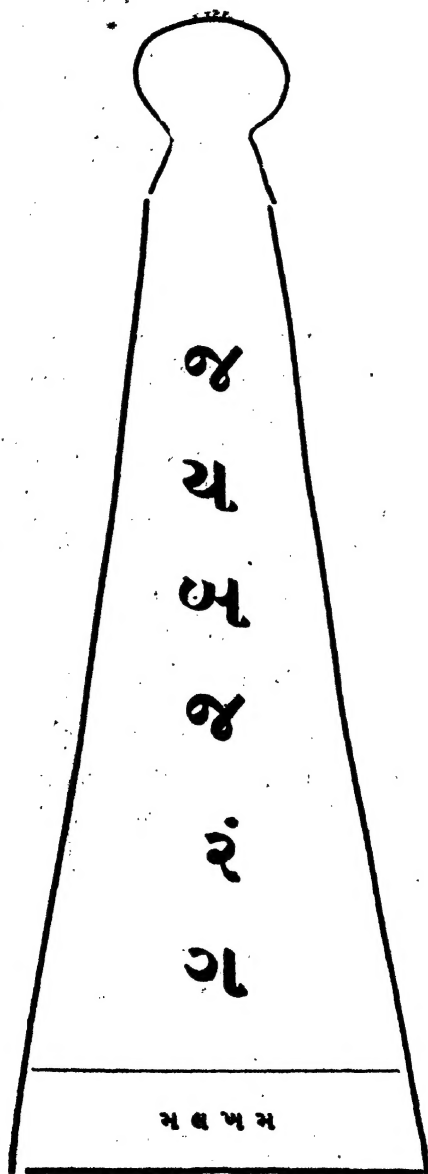
ને પ્રેમપૂર્વક બેટ

તોફાની ટીપુડો

આ છપી જોઈ ? કુતરાંઓ કેવી ગમ્મત કરે છે? હીરો
બાઘડો ને ટીપુડો એ ત્રણ કુરકુરિયાંની ગમ્મત ભરેલી
તોફાનમસ્તીઓની વાત વાંચવા તમે તોફાની ટીપુડો
મંગાવો. કિંમત ૦-૬-૦ ટ. ખ. ૦-૧-૦.

(બાલોદાનમાલા પુખ્ત : ૧૩ મું.)

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

ગાંડીવ અઠવાડિક

દર બુધવારે પ્રગટ થાય છે.
તેમાં આખા ગુજરાતની ખ-
બરો, નોંધો, રસુલ અને
સાહિત્યની ચર્ચા પ્રગટ થાય
છે. લવાજમ મુસ્તમાં રૂપિયા
ત્રણ. બહારગામ રૂ. ૪)
પરદેશ શિલિંગ દસ.

ગાંડીવ છાપખાનું

ગયા પાંચ વરસની કારકીર્દિમાં
આ છાપખાનાએ શુદ્ધ અને
સ્વચ્છ છાપકામ કરવા માટે
અજબ ખ્યાતિ મેળવી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય

મંદિરના આ વિભાગમાં તમામ
ઉત્તમ લેખકોનાં વખણાયેલાં
પુસ્તકો તેમજ નિર્દોષ, રસીલી
અને શોધક કૃતિઓ મળી
શકે છે. લઘુકાવ્યો કરવા લાયક
શોધકો માટે ત્યાંજ લખો

સરનામું: ૧૮૦ કેળાંપીઠ, મુસ્ત.

મુસ્ત આવો, ત્યારે
જરૂર મુલાકાત લેશો.

(૧)

આવશ્ય મહિનામાં જોકળ આઠમ આવે છે તેની તમને ખબર છે. તે દિવસે તમને સાડું સાડું ખાવાનું મળે છે. નવાં નવાં લુગડાં પહેરીને મેળામાં પણ જવાનું મળે છે. તે દિવસ એક મોટો તહેવાર ગણાય છે. એનું કારણ બધું છે ! હબરો વરસ પર આપણા દેશમાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન નામે એક મહાન વીર થઈ ગયો. તેણે બધાં મહાન કામો કર્યાં છે. દુનિયામાં માનવીઓ પર તેમના ઉપકાર થયા છે. માત્ર તે જમાનાના માણસો ઉપરજ નહિ, આપણા પર પણ તેમના બધા ઉપકાર ચાલુ છે. તે વળી કેવી રીતે, એમ તમે પૂછશો. કેમકે કૃષ્ણ ભગવાન તો ક્યારના સ્વર્ગ-વાસી થયા, તો પછી હવે તેઓ આપણા પર ક્યાંથી ઉપકાર કરે ! પણ હું તમને એ બીના સમજાવીશ.

કૃષ્ણ ભગવાને ગીતાનું નામની એક ચોપડી જણાવી છે. આ ચોપડી જેવી બીજી એક ચોપડી આખી દુનિયામાં

નથી એમ મનાય છે. એમાં એટલો બધો ભ્રાધ ભરેલો છે, કે કોઈ માણસ તેમાંથી થોડુંક વાંચીને પણ તે પ્રમાણે વરતે તો તેનું જીવનું સફળ થાય. આ ગીતાજીની ચોપડીની કરોડો નકલ દર વરસે છપાય છે, અને વંચાય છે. કરોડો માણસ તેમાંથી શીખામણ મેળવે છે, સારે રસ્તે ચઢે છે અને જીવંતી સુધારે છે. હિન્દુસ્તાનમાંજ નહિ, પણ આખી દુનિયામાં એ ચોપડી વંચાય છે. બોલો, હવે કૃષ્ણ ભગવાનનો દુનિયા પર ઉપકાર ખરો કે નહિ ?

આ ગીતાજીમાં એક ઠેકાણે એવું લખેલું છે કે જે વસ્તુમાં કંઈ પણ સારું તત્વ રહેલું હોય તેટલો તેમાં દેવતાઈ અંશ છે. દાખલા તરીકે ચાંદામામામાં કેવી રૂપેરી શીતળતા-ઠંડી છે ? એ ઠંડી દુનિયાના માણસોને કેવું સુખ આપે છે ?—તેમનાં મન કેવાં ઠારે છે ? ત્યારે એટલો ચાંદામામામાં દેવતાઈ અંશ ગણાય. ખીજો દાખલો તમારોજ દ્યો. તમે બહુ બલ્લા છો. કોઈને પણ દુઃખી જોઈને તમને લાગણી થઈ આવે છે. રસ્તે જતાં કોઈ લંગડા બિખારીને તમે જુઓ એટલે તરત તેને મદદ કરવાનું તમને મન થાય. કોઈ ઘાતકી માણસ ગાયને મારતો હોય તો તેને છોડાવવાની તમને ઇચ્છા થાય. જો આવું તમને થતું હોય તો એટલો તમારામાં દેવતાઈ અંશ ગણાય. પણ એથી

કંઈ પુલાવું નહિ. દુનિયામાં તો ઘણા ઘણા સારા માણસો એવા થઈ ગયા છે કે તમે તો તેમની કંઈ વિસાતમાં નથી. અલબત્ત, તમે પણ મહેનત કરો તો તેવા થઈ શકો. થોડા ઘણા પણ આગળ વધી શકો; પણ તેઓ કેવા કેવા થઈ ગયા છે તે બાણવાની જરૂર છે.

(૨)

એવા એકની વાત આજે હું તમને કહેવાનો છું. એનામાં પુષ્કળ દેવતાઈ અંશ હતો. એ હતો તો વાંદરો, પણ આજે હબરો શું, લાખો માણસો એની પૂજા કરે છે. એને પગે લાગે છે. એના તરફ બહુજ માનથી જુએ છે. માણસ જેવા માણસ વાંદરાને પગે લાગે એ કેવું વિચિત્ર? છતાં તમે પણ ઘણીવાર હનુમાનજીને પગે લાગ્યા હશે. એનું કારણ શું? કારણ એટલુંજ કે એ વાંદરામાં કૃષ્ણ ભજવાને ગીતાજીમાં લખ્યું છે તે મુજબ દેવતાઈ અંશ હતો. તેનામાં જોર એટલું બધું હતું કે ભલભલાને પાણી ભરાવી દે. પણ તે જોર તેઓ કદિ કોઈનું બૂંદ કરવામાં વાપરતા નહિ. હંમેશાં સારાં કામમાંજ વાપરતા. બીજાઓની સેવા કરતા. દુનિયાનું ભલું થાય તેમાં રાજી રહેતા. તેમના જેટલી શક્તિ તો કોઈનામાં આવે નહિ, છતાં શક્તિ મેળવવા માટે લોકો એમનેજ પ્રાર્થના કરે છે. તમે કોઈ વાર કોઈક અખા-

હામાં તો ગયાજ હશે. ત્યાં હનુમાનજીની છબી નહિ હોય એવું બનેજ નહિ. અખાડામાં કોણ જાય? જેને શરીર સુધારવું હોય તે બધા જાય. તમારે પણ જવુંજ જોઈએ, અને રોજ કસરત કરવી જોઈએ. કસરત કરે તો તમને કોઈ દહાડો મંદવાડ આવે નહિ અને ખાઓ પીઓ ને મઝા કરો. એટલે જેમને મંદવાડમાંથી બચવું હોય તે બધા અખાડે જાય. ત્યાં તેઓ હનુમાનજીનું નામ લઈ કસરત કરે, કુસ્તી રમે અને શરીર સુધારે. આ પ્રમાણે જેમને શક્તિ જોઈતી હોય તેઓ તો હનુમાનજીને બદલે “જય બજરંગ!” એમ પણ બોલે છે. બજરંગ એ હનુમાનજીનું બીજું નામ છે. એનો અર્થ શું છે તે તમને આગળ જતાં સમજશે. તે પહેલાં હનુમાનજીની વાતજ હવે હું શરૂ કરી દઉં.

(૩)

હનુમાનજીના બાપનું નામ કેસરી અને માનું નામ અંજની હતું. એ વાંદરબાઈને એવી ઇચ્છા કે મને બહુજ જોરાવર—બહુજ જોરાવર છોકરો થાય તો સાઈ. મને એવો છોકરો થવો જોઈએ કે જે આખી દુનિયાને હરાવી શકે, પણ કોઈ તેને હરાવી શકે નહિ—આમ તેને થતું. તેને એવા ને એવા વિચાર આવ્યા કરે એટલે એને જે છોકરો

થયો તે બહુજ ભેરાવર થયો. તેજ આપણા હનુમાનજી. હનુમાનજી જનમ્યા ત્યારથી બહુ બળવાન—ભારે ભેરાવર. તેઓ એવા તો જબરા હતા કે જન્મ થયા પછી તરતજ તેમણે એક મોટા કુઢકો આકાશ તરફ માર્યો હતો. વાંદર-ભાઈ રહ્યા, એટલે કુઢકો મારવાનો તો સ્વભાવ ખરોજ કની! વાંદરીનું બચ્ચું તો જન્મે ત્યારથીજ કુઢવા માંડે. અને તેમાં આ તો સૌથીજ બળવાન વાંદરભાઈ. એટલે ઠંઠ આકાશમાંજ કુઢકો મારી આવ્યા. આકાશમાં કુઢકો માર્યો તો ત્યાં તેમને એક ફળ દેખાયું. એ ફળ ચકચક થયાં કરે. ગોળમટોળ. એવું રુપાળું કે હનુમાનજીને તે ખાઈ જવાનું બહુ મન થયું. મહેમમાં પાણી છુટ્યું. એટલે તે ફળને પકડવા તેમણે વળી ઉંચો કુઢકો માર્યો. પણ એ ફળ શું હતું તે બહો છે! અરે, એ તો આપણા સરજઢાઢા હતા સરજઢાઢા. સરજ તો આકાશમાંજ હોય કની! પણ બાળક હનુમાનજી શું સમજે! તે તો એને ગોળમટોળ ચકચકતું ફળ ધારી તેને પકડવાને ઉડ્યા. પણ સરજ તો આપણામાં દેવ ગણાય છે. સરજ, ચન્દ્ર, (વરુણ) વરસાદ, પવન, બધાને આપણે દેવ ગણીએ છીએ. આ બધા દેવો ન્યાં રહે છે તે દેશનું નામ સ્વર્ગ. આ સ્વર્ગનો રાજા ઇન્દ્ર કરીને છે. તે બધા દેવોનો ઉપરી ગણાય છે. તેને અને

સૂરજને બહુ ભાઈબંધી. બંને જીવજન દોસ્ત એટલે સૂર-
જની તરફેણદારી કરી ઇન્દ્ર હનુમાનની સામા લઢવા આવ્યો.
પણ હનુમાન જેનું નામ ? તે વળી ઇન્દ્રથી ગાંજ્યો જાય ?
હનુમાનજીએ તો ઇન્દ્રરાજને જોતજોતામાં હુરાવી નાંખ્યા.
અને ઇન્દ્રરાજ જોભાન થઈને પડ્યા. પણ ઇન્દ્રરાજ જોભાન
થઈને ષડે તેમાં આબરૂ કોની જાય ? સ્વર્ગના બધા દેવોની.
પોતાનો રાજ ધાયલ થઈને પડ્યો છે એમ સાંભળતાંજ
દેવોને ઝાંઝ ચઢી. તેઓનું લશ્કર એકદમ હનુમાનજી પર
ધસી આવ્યું.

(૪)

હનુમાનજી ગમે તેવા તોયે બાળક. જોરાવર તો બહુ,
પણ ઝાઝી કીડીચોંચો સાપને કેવો પજવ્યો તે વાત તો
તમે પહેલી ચોપડીમાં વાંચી હશે.

ઝાઝા નબળા લોકથી કદિ ન કરીએ વેર,

કીડી કાળા નાગનો પ્રાણજ લે આ પેર.

તે મુજબ ઇન્દ્ર અને તેનું લશ્કર બધાંએ મળી હનુમાનજીને
ખૂબ પજવ્યા. ઇન્દ્રની પાસે વજ્ર અથવા વજ્રજરની ધાતુનું
બનાવેલું એક હથિયાર હતું. આ વજ્ર ધાતુ એવી
મજબૂત કોઈ પણ વસ્તુને તે કાપી નાંખે, પણ બીજી
કોઈ પણ વસ્તુથી તેને નુકસાન ન પહોંચે. આપણે લોખં-

ડને ખૂબ મજબૂત ધાતુ માનીએ છીએ. આ વજ્રર ધાતુ એથીયે બહુ સખત અને કઠણ ધાતુ. અસલના વખતમાં એમ કહેવાતું. હાલ તો કોઈ વજ્ર નામની ખાસ ધાતુ જણાતી હતી. પણ કોઈ પણ વસ્તુથી ભાંગે નહિ તેવી ધાતુને આપણે વજ્રર કહીએ તો વાંધો નહિ. હશે. આ વજ્રર ધાતુનું હથિયાર ઇન્દ્રે ફેંક્યું તેનાથી હનુમાનજીનો પગ કપાઈ ગયો, અને તેઓ બેભાન થઈને પડ્યા.

હવે બનેલું એવું કે આપણા હનુમાનજીની મા અંજનીને અને વાયુદેવ નામના એક પવનના દેવને બહુ સારી પિછાન હતી. એ બેઉની વચ્ચે સારો પ્રેમ હતો. હનુમાનજી આમ બેભાન થયા છે એવી ખબર પડતાંજ આ વાયુદેવના જીવમાંથી જીવ ઉડી ગયો. તેને લાગણી તો થાયજ કેમ ? હમણાં તમારા કોઈ દોસ્તદારને વાગે ને તે બેભાન થાય તો તમને લાગણી તો થાયજ ને ? તેમ આવા નાના નાદાન બચ્ચા સાથે ઇન્દ્ર જેવો મોટો રાજા લડે અને તે બિચારા બાળક પર લશ્કર લઈ ચઢાઈ કરે, એ બધું બેધ વાયુદેવને બહુજ ચીઠ ચઢી. હનુમાનજી પર તેમને પ્રેમ તો હોયજ. તેઓ તરતજ ઇન્દ્રની પાસે દોડી ગયા અને તેને ઠપકો આપવા લાગ્યા કે તમે આવા મોટા રાજા થઈને આમ નાના બચ્ચા સાથે શું બેધને લડવા ગયા ? એને

જેભાન કરીને તમે તે શી ધાડ મારી ? જરા શરમ નથી લાગતી ? આ સાંભળી ઇન્દ્રને શરમ લાગી. વળી વાયુદેવની સાથે લડાઈ કરવી અથવા તેનો ગુસ્સો વહોરી દેવો એ ઇન્દ્રરાજાને પાલવે તેમ નહોતું. કેમકે વાયુ તેનો એક મોટો સરદાર ગણાય. અને તે જો બળવો કરે તો ઇન્દ્રરાજાની ગાદી જોખમમાં આવી પડે. એટલે ઇન્દ્રરાજા પણ નમી પડ્યો કે ભાઈ મારી જલ થઈ. તે માફ કરો. અને તે જલ પેટ છૂં હનુમાનનો બદલો વાળી આપીશ. ઇન્દ્રરાજા પોતે ઘણો બળવાન. તે ઉપરાંત તે અમર પણ ગણાય છે. અમર એટલે જે માણસ મરે નહિ તે. દેવો બધા અમર ગણાય છે. ઇન્દ્ર પણ તેમનો સરદાર એટલે અમર ખરોજને ? તેણે હનુમાનને એવું વરદાન આપ્યું કે જા, તું પણ અમર રહેજે. વળી તારું શરીર વજનર જેવું બની જશે, તેથી કોઈ પણ માણસ તને કંઈ મારશે તો વાગશેજ નહિ. કોઈ જાતનો રોગ તને થશે નહિ; કે મંદવાડ આવશે નહિ. આવું વરદાન તેણે આપ્યું—એમ પણ કહીએ તો ચાલે કે એવું થાય તેના સ્તાઓ ઇન્દ્રે હનુમાનને બતાવી દીધા. કોઈ દહાડો ભ્રમતજ આવે નહિ, મંદવાડ આવે નહિ, વાગે નહિ અથવા ગમે તેવું તોયે સહેલાઈથી સહન થઈ જાય એવું બળવાન શરીર હનુમાનનું બને એવી આવી ઇન્દ્રરા-

રાજાએ ખતાવી. ત્યારથી હનુમાનજી વજ્રાંગ કહેવાયા: એટલે કે જેનું અંગ—શરીર વજ્રના જેવું છે તે. વજ્રાંગ શબ્દ બોલતાં બોલતાં ફેરવાઈને અજરંગ થઈ ગયો. આથી હનુમાનજી હવે અજરંગ નામથી પણ ઓળખાય છે.

આ બધી વાત કોઈને ગર્યાં જેવી લાગશે. સૂર્યને વળી પકડાય કેવી રીતે, અને આકાશમાં એટલે ફર ઉડાય ક્યાંથી, અને એ બધું બને ક્યાંથી? કેમકે સૂર્ય તો આપણી આ પૃથ્વીથી ૯૧ લાખ માઈલ ફર છે. એટલે એ વાતમાં મીઠું મરચું ભભરાવેલું હોય; તો પણ તેનો સાર એટલો તો ખરો, કે હનુમાનજી બહુજ બળવાન. એવા બળવાન કે તેઓ સૌને હરાવે—પણ કોઈથી હારે નહિ. વળી તેઓ એવા હિમ્મતવાળા કે ગમે તેવું જોખમવાળું સાહસ ખેડતાં પણ ડરે નહિ; અને એજ એમનો ગુણ ખાસ શીખવા લાયક છે.

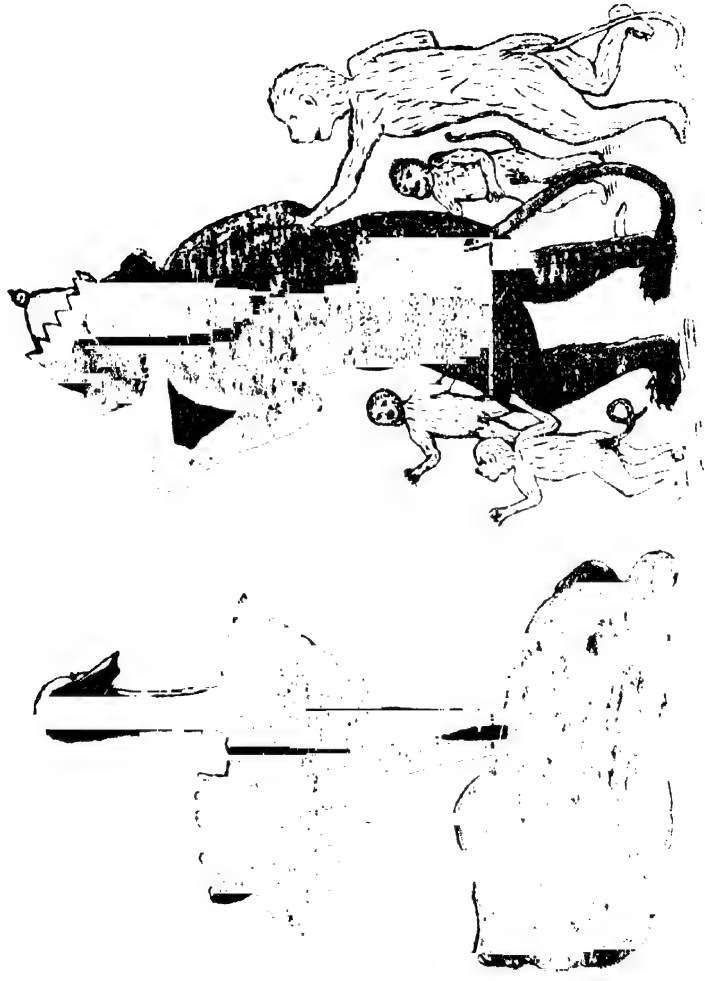
(૫)

આવા બળવાન, થરવીર, સાહસિક અને હિમ્મતવાન માણસને આશરો મળતાં કેટલીક વાર? હજી પણ તરફ કિર્કિયા નામનું ચહેર હતું. ત્યાં સુગ્રીવ નામનો વાંકશાઓએ એક રાજા હતો. તેની પાસે રાજપાટ હતું નહિ. તેનું રાજપાટ તેના ભાઈ વાલીએ લઈ લીધું હતું; ને તે ગારી થર પણ ગારી બેઠો હતો. આથી સુગ્રીવ મહા હુઝારમાં હતો.

આખી રાજગાદીજ ચાલીજ જાય તો પછી રાજાની દશા કેવી માડી થાય? એવામાં એક દિવસ સુગ્રીવનો અને હનુમાનજીનો ભેટો થઈ ગયો. હનુમાનજીને જોતાંજ સુગ્રીવને લાગ્યું કે હાં ! આ કોઈ ખરો શ્વરવીર જણાય છે. એને આપણી સાથે રાખીએ તો સાડાં પડશે—કોઈ વાર પણ પાછું રાજ આપણા હાથમાં આવશે ખરું. માટે એ લાઇને આપણી સાથે લેવામાં મઝા છે. એમ ધારી તેમણે હનુમાનજીને પૂછ્યું કે લાઈ, હું દુઃખીયારો તો છું. પણ તમે મારી મદદે આવશો ? હું તમને મારા વજીર બનાવીશ. માડું રાજપાટ મારા લાઇએ છીનવી લીધું છે. તે પાછું મેળવવાને માટે આપણે જો મહેનત કરીશું. મને તમારી મદદની જરૂર છે.

હનુમાનજી તો ભલા માણસ ! તેઓ તો કોઈને પણ મદદ કરવાને ક્યાં ના પાડે તેવા હતા ? તેમણે તો લાગલીજ હા કહી. સુગ્રીવે હાલમાં એક મોટા ઉંચા ડુંગર પર મુકામ રાખ્યો હતો. હનુમાનજી પણ તેમની સાથે ગયા અને રહ્યા. બંને લેગા મળી ગયેલું રાજપાટ ફરી કેમ મેળવવું તેને વિષે મસલત ચલાવતા. સુગ્રીવ પાસે લશ્કર હતું ખરું. પણ તેનો નાનો લાઈ વાલી બહુજ બેરાવર હતો. વળી તેનું લશ્કર પણ બહુ મોટું. એટલે તેની સાથે

જય બજરગ.....ગાંડીવ

માર્ગમાં પક્ષીરાજ સંપાતિ મળ્યા.

ખાથ લીડવામાં સુગ્રીવને બહુ જખરી ઓથની જરૂર હતી. તે અને હનુમાન બંને વિચાર કર્યાજ કરતા હતા કે વાલીને કેવી રીતે હરાવવો અને કેવી રીતે રાજ લેવું.

✽

(૬)

એવામાં એક દિવસ તેમને ખખર પડી કે જે બહુજ તેજસ્વી રાજકુંવરો પાસેજ એક પંપા કરીને સરોવર છે ત્યાં આવેલા છે. ખખર લાવનારે કહ્યું કે આ જે કુંવરો બહુ બળવાન છે, અને ધનુષખાણ મારવામાં પણ ઉસ્તાદ છે. આ સાંભળી સુગ્રીવજીને ખીક લાગી. તેને એવો ગલ-રાટ થયો કે મારા લાઇએ મને મારી નાંખવાને સાડ આ દાવ રચ્યો છે અને કોઇ મારા મોકલ્યા છે. તેને ખીક લાગી તો ખરી પણ તરતજ હનુમાનજી યાદ આવ્યા. યાદ આવતાંજ તેણે તેમને બોલાવ્યા ને કહ્યું કે હનુમાનજી ! આ કામ તમારા લાયકનું છે. તમે એ જે કુંવરોને મળી આવો. જુઓ, તેઓ આપણા દોસ્ત છે કે દુશ્મન ? એ બધી વિગત અપાટાભેર લઇ આવો તો સાડ થાય. હનુમાનજી તો તૈયારજ હતા. એ કામ માડ કહી તેઓ તો વિદાય થયા. અને છલંગ મારતા દોડી ગયા. ગયા તે ઠેક પેલા કુંવરો કને. હવે એ કુંવરો કોણ હતા તે તમે જાણો છો ? મને લાગે છે કે તમે સમજી ગયા હશે. એકનું નામ

રામ અને બીજાનું નામ લક્ષ્મણ. બંને ભાઈઓ હતા. અયોધ્યા નામે શહેર હતું ત્યાંના રાજા દશરથના તેઓ છોકરા થાય. આમાંના મોટા રામની વહુ સીતા નામે હતી. તે ખોવાઈ ગઈ હતી. તેને કોણ લઈ ગયું છે અથવા તે ક્યાં ખોવાઈ ગઈ છે તે ખોળવા તેઓ નીકળ્યા હતા. ફરતાં ફરતાં તેઓ અહિં આગળ આવી લાગ્યા હતા. હજુ તેમને કંઈ પ-તો લાગ્યો નહોતો. તેઓ કંઈ સુગ્રીવના હુશ્મન નહોતા, કે વાલીએ મોકલેલા મારા પણ નહોતા. હનુમાનજી તેમને મળવા ગયા, અને સુગ્રીવ વિષે બધી વાત કરી. તેમણે પોતાની વાત કહી. અને અરસ્પરસ મિત્રાચારી બાંધવાને તૈયાર થયા. તેમણે કહ્યું કે અમે સુગ્રીવને તેનું રાજ પાટ મેળવવામાં મદદ કરીશું. ત્યાર બાદ તે અમને મદદ આપશે કેની? હનુમાનજીએ હા કહી. અને પછી થોડીધણી વાતચીત કરી તેઓ સુગ્રીવને આ ખુશખબર કહેવા ચાલી નીકળ્યા. પણ આ મુલાકાતથી રામ લક્ષ્મણ બેઠેની ખાતરી થઈ ગઈ કે આ હનુમાન બહુજ જોરાવર છે. એટલુંજ નહિ પણ તે બહુ બુદ્ધિશાળી છે. જો એની મદદ હોય તો આપણને લાલ થાય. અને એને હુશ્મીને માટે આપણી સાથે રાખી લીધો હોય તો બહુજ કામ લાગે. આ બાંચતર બાળકોને એક સવાલ થયો, કે હનુમાનજી તો બાંચ હતા.

અને રામ લક્ષ્મણ તો માણસ. પછી એ બેયે વાતચીત કેવી રીતે કરી ? અને એક બીજાનો ભાવાર્થ કેવી રીતે સમજ્યા ? આ વાત બહુ જૂના ઇતિહાસની છે; એટલે આનો ખુલાસો મળવો મુશ્કેલ છે. કહેવાય છે કે આ બનાવ બન્યા પછી તો કરોડો અબજો વરસ વહી ગયાં છે. ખરી ખોટી વાત કોણ જાણે ? પણ આપણે એટલું માની લેવાનું કે ક્યાં તો તે વેળાના જમાનામાં વાંદરાઓ ખોલી શકતા હતા; અથવા તો માણસો વાંદરાની ખોલી સમજી શકતા હતા. આ બેમાંથી એક તો હોવું જ જોઈએ ને ? હશે. તે ગમે તે હોય. નજીવી બાબતને છોડી દેવી અને સમજવા લાયક બાબતો સમજીને તેમાંથી શીખામણ લેવી એજ ખાસ જરૂરનું છે.

(૭)

ઠીક ત્યારે. આ પ્રમાણે રામની સાથે પોતાની હોસ્તી હનુમાનજીએ સાંધી આપી, એટલે સુગ્રીવ તો બહુ હરખાયો. વાજતે વાજતે રામને તે પોતાની છાવણીએ લઈ આવ્યો. તેમને માન આપ્યું. પછી મુદ્દાની વાત કાઢી. વાલી પર ચઢાઈ લઈ જવાનું નક્કી કર્યું. રામ લક્ષ્મણ સાથે આવવા હા પાડી. ત્યાર પછી એક મોટી લઢાઈ થઈ. વાલી અને સુગ્રીવ વચ્ચે જંગ રમાયો. આખરે રામની મદદથી વાલીની

હાર થઈ, એટલુંજ નહિ પણ તેનો જન સુદ્ધાં ગયો, અને સુગ્રીવને રાજપાટ મળ્યું. તેણે ગાદીએ બેઠા પછી પોતાના કોલ પાળ્યો. રામની વહુ સીતા ખોવાઈ ગઈ હતી તે ક્યાં છે તે ખોળવા તેણે પોતાના દશ વાંદરાઓને મોકલ્યા. તેમાં હનુમાન હતા, તથા વાલીનો છોકરો એક અંગદ કરીને હતો. (તે બાપના મૂઆ પછી કાકા સાથે રહ્યો હતો) તે પણ હતો. આ વાંદરાઓની સરદારી હનુમાનજી પાસે હતી. પણ હનુમાનજીએ કોઈ દિવસ સીતાને નોએલી નહિ. એટલે ખોળવા જાય તોયે ઓળખે શી રીતે ? તેને માટે રામે એક બુદ્ધિ કરી હતી. રામની પાસે એક વીંટી હતી. આ વીંટી એવી ખાસ બનાવટની હતી કે સીતાજ તેને ઓળખે. હનુમાનજીને આ વીંટી આપીને રામે મોકલ્યા.

તે લોકો શોધમાં ને શોધમાં ફરતા હતા. કંઈ પતો લાગ્યો નહોતો. એવામાં સંપાતિ નામનો પંખીઓનો રાજા રસ્તે મળ્યો. તે આકાશમાં ઉડતો ઉડતો આવતો હતો. તેને સીતા ક્યાં છે તેની ખબર હતી. એ વાત આ લોકોને તેણે કહી. તે બોલ્યો કે: લંકાનો રાજા રાવણ સીતાને ઉપાડી ગયો છે. તેણે એક બાગની અંદર તેને ગોંધી રાખી છે. આસપાસ ચોકી મૂકી છે. ચોકી પહેરે સખત છે. વળી લંકા જવાનું મુશ્કેલ છે. સમુદ્ર ઓળંગીને જવું નોંધ્યો.

તમારા કોઈમાં હિમ્મત હોય તો સાહસ કરો. એટલું કહી એ બાઈસાહુબ તો રસ્તે પડ્યા. બધાએ વિચાર કર્યો, તે પરથી હનુમાનજીએ કહ્યું કે હુંજ લાંકા જઈશ. જે બને તે ખરી. રામને વચન આપ્યું છે તે પાળવું જોઈએ. પછી ગમે તેટલાં જોખમ આવે તોપણ શું ? બીજાઓને તેમણે કહ્યું કે તમે તમારે પાછા જાવ. હું એકલોજ લાંકા જવાને ઉપડું છું.

એમ કહી તેમણે તૈયારી કરવા માંડી. પોતાનું સઘળું જોર તેમણે એકઠું કર્યું. મનમાં ને મનમાં ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી કે હે ઇશ્વર ! આ સાહસ મેં ઉપાડ્યું છે. તેમાં મને ફોટું મળે એવું કરજે. મારી લાજ રાખજે. મેં આપેલો કોલ પળાય એવું કરજે.

હનુમાનને આમ આ કામ કરવાની બહુ હોંશ હતી તેનું બીજું પણ કારણ હતું. રામ અને લક્ષ્મણ સાથે થોડા દહાડામાં તેને ખુબ પ્રીતિ બાઝી ગઈ હતી. બંને કુવરો થ્રા, એકવચની, માયાળુ, મળતાવડા હતા. તેમને અને હનુમાનને એટલું બધું ફાવી ગયું હતું કે હનુમાને પણ હંમેશ તેમનીજ સાથે રહેવાનું નક્કી કર્યું હતું. જન્મારો ગાળવો તો આમની સાથેજ એવું એમને ઠસી ગયું હતું. ત્યારથી એ જે રાજકુવરનો પડયો બોલ તેઓ ઝીલી લેતા;

અને તેથીજ આ કામ માટે પોતાની બધી શક્તિ વાપરવાનું તેમણે નક્કી કર્યું હતું.

(૮)

ડીક હવે હનુમાનજી લંકા તરફ ઉપડે તે પહેલાં આપણે આ બધું ક્યાં બનતું હતું તે સમજી લઈએ. કિષ્કિંધા શહેર હાલમાં દખ્ખણ છે ત્યાં આગળ આવેલું એ તો હું કહી ગયો. હવે હિન્દુસ્તાનના દખ્ખણ ભાગની પેલી મેર દરીઓ આવેલો છે. તે દરીઆમાં થોડે દૂર લંકા નામનો બેટ હતો. આજે પણ છે, અને તે લંકાજી કહેવાય છે. પણ એમ કહેવાય છે કે તે આગલી લંકા અને આ લંકા જુદી. જુદી હશે કે એકજ તે કંઈ હવે અત્યારે નક્કી કરી શકાય એમ નથી. એક રસ્તો છે ખરો. પણ તે તો બને ત્યારે બને તે રસ્તો આ. આપણા હનુમાનજી હજી જીવે છે. કેમકે તેઓ અમર હોઈ મરી શકે નહિ. એમ પણ લોકો કહે છે કે તેઓ હિમાલયમાં રહે છે. ત્યાંથી આવીને તેઓ બીજા આપણને કહે તો કંઈ બને. તેઓ જ્યાં લંકા કંઈ અને ચાલુ લંકા કંઈ તે ખુલાસો કરી શકે. પણ તેઓ કંઈ આવે એવી નિશાની દેખાતી નથી. એટલે એ વાતોનો નિકાલ નહિ થાય. તેમ એ નિકાલ માટે આપણે પ્રેસી પણ રહ્યા નથી. ડીક ત્યારે. હનુમાનને છેક દખ્ખણના

નાકા પરથી લાંકામાં જવાનું હતું. અને લાંકા તથા દરબણ વચ્ચે જે દરીઓ હતો તે ઓળંગવાનો હતો. હવે દરબણ તરફને કિનારે મહેન્દ્ર કરીને એક ડુંગર—પહાડ હતો. આ ડુંગર પરથી મોટા જખરો કુદકો મારીને હનુમાનજીએ લાંકામાં પડવાનું નક્કી કર્યું હતું. અને ઉપર તેમણે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરી એમ હું કહી ગયો તે પ્રાર્થના તેમણે ત્યાંથીજ કરેલી.

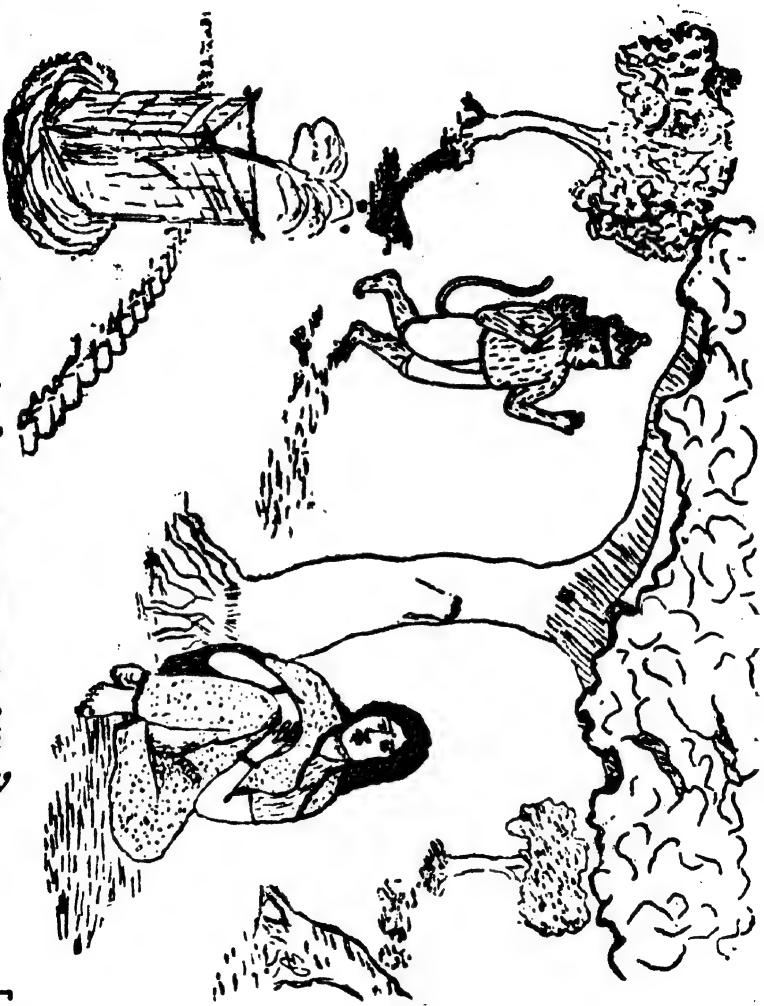
બલે. પ્રાર્થના કર્યા પછી તેઓ તો યાહોમ કરીને કુદ્યા. તેમનો આ કુદકો રાક્ષસી હતો. એવો મોટો કુદકો મરાય કે કેમ તે પણ આપણને સમજાય નહિ. પણ હુંકામાં તેમનામાં જોર ધણું હતું. એટલે તેઓ કુદકો મારીને જઇ શક્યા. ત્યાં તેઓ દરીઆના કિનારા પરજ પડ્યા. આ કિનારા પર જેટ લાંકાના રાજા રાવણે ચોકી મૂકી હતી. રાવણ બહુ ઘાતકી રાજા હતો. વળી તે બહુ જોરાવર પણ હતો. તેણે ધણા ધણા રાજાઓને હરાવેલા. અરે, સ્વર્ગમાંના દેવો પણ તેનાથી ડરીને ધ્રુજતા. તેમાંના કેટલાકને તો એણે પોતાના નોકર કરીને રાખ્યા હતા. એવો એ જોરાવર રાવણ હતો. પોતાની રાજધાનીની આસપાસ તેના જેવો રાજા ચોકી તે રાખેજ કની ? આ ચોકીમાતો સામે હનુમાનજીને લલકું પહોં. તેમાં શરૂઆતમાં તે કિનારા પરજ સિંહિડા

નામની સ્ત્રી સાથે તેમને લઢવું પડ્યું. એ સિંહિકા બહુ ભયંકર રાક્ષસી હતી. છતાં હનુમાનજી તેનાથી ગાંજ્યા બંધ તેમ નહોતું. તેમણે તેને જોતજોતાંમાં મારી નાંખી. ત્યાર પછી થોડે દૂર બીજા કેટલાક રાક્ષસો સાથે તેમને ભેટા થયો. પોતાના અપાર બળ વડે હનુમાને તે બધાને ઠાર કરી નાંખ્યા.

(૯)

ત્યાર પછી તેઓ ગુપચૂપ લંકામાં પેંઠા. પણ આવડી મોટી લંકાનગરી ! તેમાં સીતાજીને ખોળી કાઢવાનાં. વળી આગળ કોઈ વાર જોયલાં પણ નહિ. એટલે કામ કપરું તો ખરુંજને ? કહે છે કે તે વેળા લંકાનગરીનો ઘેરાવો ત્રણસો ગાઉ હતો ને કુલ તેમાં એકવીસ કરોડ તો ઘર હતાં. એ વાત કંઈ મનાય તેવી નથી. આજે દુનિયામાં સૌથી મોટું શહેર લંડન ગણાય છે. તેમાં પણ પૂરી એક કરોડની વસ્તી નથી. તો આ તો એકવીસ કરોડ ઘર એટલે લગભગ ૬૦-૭૦ કરોડ માણસ ગણાય ! અધધધધ ! આવડા મોટા શહેરમાં તો હનુમાનજી પણ ભૂલા પડે. પણ તેઓ કંઈ એવા અધીરા નહોતા. તેમને તો પોતાનું કામ પાર ઉતારવું હતું. ધીમે ધીમે તપાસ કરતાં તેઓ ચાલ્યા. કેટલાક મહેલો આગળ તપાસ કરી પણ ત્યાં સીતા હોય એમ લાગ્યું નહિ.

છેવટે તેઓ અશોક બાગમાં આવી લાગ્યા. તરત તેમને
 મધુ કે હાં ! આ બાગમાંજ સીતા હશે. પેલા સંપાતિએ
 આનીજ નિશાની આપી હતી. એમ વિચાર કરી આખા
 બાગમાં જે ઉંચામાં ઉંચું ઝાડ લાગતું હતું, તેના પર
 કુદકો મારીને પડ્યા. એમનો હેતુ એવો, કે એ ઝાડ પરથી
 આખા બાગ પર નજર પડશે અને જે કંઈ હશે તે જણાઈ
 આવશે. ઝાડ તળે કેટલીક સ્ત્રીઓ બેઠેલી હતી. આ સ્ત્રીઓમાં
 એક બચ્ચે હતી તે બહુજ રુપાળી, ગોરી અને ભલી લાગતી
 હતી. આસપાસ બીજી બધી કઢરૂપી સ્ત્રીઓ બેઠી હતી તે
 રાક્ષસી જેવી દેખાતી હતી. પેલી ભલી સ્ત્રીનું શરીર સ્વકાંઈ
 ગમેલું હતું. હનુમાનજીને લાગ્યું કે આ બાઈજ સીતા હશે.
 અને પેલી કઢરૂપી રાક્ષસીઓ પહેરો ભરતી હશે. જેમ જેમ
 તેઓ બારીકીથી જોવા લાગ્યા, તેમ તેમ તેમની ખાતરી
 થતી ગઈ. વળી તેઓ ચાલાક તો હતાજને ? એટલે જે ઢળ-
 ઢળથી પેલી કઢરૂપીઓ બોલતીચાલતી હતી તે પરથી તેઓ
 બધું સમજી ગયા. એટલામાં એક રાક્ષસી બોલી ઉઠીઃ અલી
 સીતા ! તું તારા મનમાં શું સમજે છે ? અમારો રાવણ
 રાજ કંઈ જેવો તેવો નથી. તારા સમ કરતાં તે બહુ રૂપાળો
 હોંશીઆર અને જોરાવર છે. અને તારે તેના કળબમાં રહેવુંજ
 પડશે, વગેરે. તે આમ બોલતી હતી તે સાંભળીને હનુમા-

[૨૦૧]

અશોકવનમાં, સીતા, હનુમાનજી છતાં થાય છે.

[૨૦૨]

જીએ હાંત પીસ્યા. તેમને આ સાંભળી ઘણો ગુસ્સો આવ્યો.
 પણ હાલ તે ગુસ્સો બતાવવામાં લાભ જેવું નહોતું. હાલ
 તો ગુપચુપ સીતાની મુલાકાત લઈ તેને ધીરજ આપવાની
 હતી. એટલે પેલી કઠરૂપી કાળકાઓ ત્યાંથી દૂર જાય તેની
 વાટ જોતા તે જોડા. થોડીવારે તેમનું પાછું બન્યું. એક
 ઉપરી જેવી દેખાતી રાક્ષસી આવી અને પેલી બધીઓને
 ધમકાવવા લાગી: કેમકે અહીંઓ! તમે સીતાને કેમ દુઃખ
 દો છો! ચાલો, નીકળો અહિંથી. બારણે જઈને જોસો.
 એને નિરાંતે વિચાર કરવા દો. વિચાર કરશે ત્યારેજ એને
 બધી સમજ પડશે. એમ કહી તેણે બધીઓને હાંકી કાઢી.
 તેઓ જઈને છેક બહાર, બાગને દરવાજે બેઠી. પછી તે
 ઉપરી પણ થોડીવાર સીતા સાથે જોડીને ચાલી ગઈ. એટલે
 હનુમાનજીને થયું કે હાં! હવે મારો લાગ આવ્યો છે.
 ધીરે રહીને એક ઝાડ પરથી બીજે ને બીજેથી ત્રીજે કુદતા
 તેઓ પેલા સીસમના ઝાડ પર ગયા. વાંદરા થયું મઝાનું
 તો ખરું, નહિ? વાંદરાઓને ઝાડે ઝાડે કુદવાની કેવી મજા
 આવતી હશે! વળી કેરી ને બોર ને બાંજુડા ને જમરૂખ
 ખાવાની લહેજત પણ આપણા કરતાં તેમને વધારે. ને
 જંગલમાં છૂટું ફરવાનું. હશે. વાંદરા તો થવાય કે નહિ
 થવાય, પણ હનુમાન જેવા પરાક્રમી તો થઈ શકાય. તેજ

થવાને તમે મહેનત કરજો, એટલે બસ છે.

(૧૦)

સીસમના ઝાડ પર આવીને હનુમાન સીતા થું કરે છે તે ગુપચુપ ભેવા લાગ્યા. એ ભલી બાઈ પોતાના ધણી રામને સંભારી સંભારીને રડતી હતી તેમજ અહિં આવી પડ્યાથી પોતે કેવી દુઃખી થઈ પડી છે તે વિચારી આંસુ પાડતી હતી. ધણીવાર સુધી તેણે એમ રડ્યા કર્યું. આખરે તે એકદમ રડતી બંધ પડી. જાણે તેણે કંઈ નવોજ વિચાર કર્યો હોય એમ જણાયું. તરત તેણે પોતાનો એટલો છોડ્યો. અને તેની મદદથી ગળે ફાંસો નાંખવા માંડ્યો. ટુંકમાં તેણે આપઘાત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ જોઈ હનુમાન ગભરાયા. તેમને થયું કે હવે મારે છતા થવું જોઈએ. નહિ તો મારું કયું કારવ્યું ધૂળ મળશે. તેમણે તુરત શ્રીરામ વિષે એક ગીત પોતાને આવડતું હતું તે પીએ સુરે ગાવા માંડ્યું. તે ગીતમાં રામના બધાં પરાક્રમે વર્ણવેલી હતાં અને હનુમાનજી તે મીઠું સુરે ગાતા હતા. તે સાંભળતાંજ સીતા એકદમ શાંત થઈ ગઈ અને તેણે ફાંસો છાલી નાંખ્યો અને સાંભળવા લાગી. પછી થોડીવારે બોલી: આ કોણ ગાય છે ? જે હોય તે અહિં આવો. તે સાંભળી, આસપાસમાં કોઈ નથી એમ જોઈ હનુમાનજી નીચે ઉતર્યા અને

સીતાને પગે લાગ્યા. આ તો કોઈ વાંદરું છે એમ ભણી
 સીતાને વળી નવીજ ખીક લાગી. રાવણ રાજા બનેલો
 માથા હતો. તે જાત જાતની ભુક્તિઓ કરતો, અને વેશધા-
 રીઓ મોકલતો. સીતાને ફસાવવા માટે તે કંઈ કંઈ સ્વામ
 ભજવતો. વખતે આ પણ તેવુંજ તરકટ હોય એમ સીતાને
 લાગ્યું, અને તે બોલી: અરે રાવણ! તું મને બુદ્ધે બુદ્ધે
 વેશે આમ શા માટે છેતરે છે? હું તારું તોફાન સમજી
 ગઈ છું. અરે અલ્યા વાંદરા! હું બાણું છું કે તું રાવણનો
 બસુસ છે. આ સાંભળી હનુમાનજીએ ધીરથી કહ્યું: દેવી!
 હું રાવણનો બસુસ નથી. હું તો રામનો નોકર છું અને
 તમે ક્યાં છો તેની ભાળ કાઢવા નીકળ્યો છું. બુલો મારી
 નિશાની. આ વીંટી રામની ખરી કે નહિ? એમ કહી તેમણે
 પેલી વીંટી આપી. ત્યારે સીતાનો ગુસ્સો શાંત પડ્યો. તેણે
 મોંમાં મલકાવ્યું. પોતાના વરની વીંટી તેને ખારી તો
 લાગેજ ને? તેણે લાંબને તે છાતી સાથે દાળી. પછી હનુમા-
 નને તેણે રામ વિષે બધી વિગત પ્રધી. રામ ક્યાં છે? મું
 કરે છે? મને ક્યારે છોડાવશે? હું બહુ દુઃખમાં છું. વગેરે
 વાતો તેણે કરી. હનુમાને તેને ધીરજ આપી. હું અહિંથી
 ફરું એટલે રામ આવ્યાજ સમજો. હવે તમારા દુઃખનો
 છેદા આવ્યો છે. રાવણની સાથે લડીને રામ તેને જરૂર

મારી નાંખશે. પછી તમને છુટાં કરશે. માટે તમે જરા ધીરજ રાખજો, વગેરે દિલાસો આપ્યો. પછી ચોક્કસ ભાળ મળ્યાની નિશાની તરીકે સીતા પાસે એક મણિ હતો તે માંગી લીધો. આ મણિ તે ચોટલામાં રાખતી હતી.

(૧૧)

પછી હનુમાનજીને થયું કે આ કામ તો પત્યું. હવે પાછા ફરવામાં કંઈ વાંધો નથી. પણ તુરત તેમને એક બીજો વિચાર આવ્યો. આટલે દૂર આવ્યા છીએ તો રાવણને જરા હાથ બતાવવો તો જોઈએ. આમ વિચાર કરી તેમણે તો યાહોમ કરી ઝંપલાવ્યું. અચોક્ક ખાગમાં જેટલાં ઝાડ હતા તે બધા મૂળમાંથી ખેંચીખેંચીને પાડી નાંખવા માંડ્યાં એ જોતાંજ પેલી ભયંકર પહોરેગીરણો દોડી આવી અને તેની સામે ધસી ગઈ: એઈ વાંદરા ! તું આ શું કરે છે ! પણ હનુમાન તો સાંભળે શાના ? તેમણે તો એ બધીઓને ઝાડે ઝાડે કુડી કાઢી અને મારી નાંખી. એ વાત તરત બીજાઓને કાને પહોંચી. રાવણના લશ્કરના માણસો તરત દોડી આવ્યા. પણ હનુમાનજી આગળ કોનું જોર ચાલે ? એક તો તેઓ અમર, એટલે કોઈ તેને મારી શકે નહિ. વળી તેમનું શરીર વજ્ર જેવું—લોખંડથીયે સખત. એટલે તેમને કશું વાગે પણ નહિ. તેમણે એવા ઘણાએ રાક્ષસઝા-

એને ધૂળ ચાટતા કરી દીધા. અને પછી રાવણના એક મહેલને પશુ તોડી પાડ્યો. આ બધી વાતની રાવણને ખબર પડી એટલે તે મુંઝાયો. પોતાના છોકરા અક્ષયકુમારને તેણે મોટા લાવણશ્કર સાથે મોકલ્યો. અક્ષયકુમારને બહુજ અભિમાન હતું કે મારા જેવો શ્રવૈર કોઈ નથી. તેનું અભિમાન મથું તો ગથું પશુ જીવ પશુ ગયો. હનુમાનજીએ બધાને ઠાર કરી દીધા. આ બધી વાતો ન મનાય તેવી લાગે છે. પશુ એ બધું એમનું જોર કેટલું હતું તે બતાવે છે. અક્ષયકુમાર મૂઆ કેડે મેઘનાદ નામનો રાવણનો પાટવી કુંવર હતો તે લલવા આવ્યો. તેની તો હનુમાનજીએ જળરી ફેંજેતી ઉડાવી. તેને ઝડપમાં લઈ તેનાં લુગડાં કાઢીને ફેંકી દીધા અને નાગો કરીને એક શુક્રામાં ગોંધી દીધા. શુક્રાનું ખારણું હતું ત્યાં એક એવો જળરો પહાડ મૂક્યો કે કોઈથી તેને તસુ પશુ ખસેડી ન શકાય. પહાડોના પહાડો ઉંચકવાની એમનામાં શક્તિ હતી. આગળ ઉપર પશુ તેમણે પોતાના એ જોરનો ઉપયોગ કર્યો છે. મેઘનાદને આમ ગોંધી દીધા, ત્યારે રાવણની અકળામણનો પાર રહ્યો નહિ. તે એકદમ પ્રહ્લા પાસે ગયો. પ્રહ્લાને તેણે પોતાને ત્યાં રાખેલા હતા. પ્રહ્લાજીએજ આ બધી દુનિયા બનાવી છે એમ કહેવાય છે. તેમનું કહેવું માન્યા વિના હનુમાનને ચાલે તેમ

નહોતું. ઘરડાંને કંઈ માન આપ્યા વિના ચાલે ? રાવણને પોતાના તરફથી એક હથીઆર આપ્યા પછી બ્રહ્માએ આવીને હનુમાનને કહ્યું કે: ભાઈ હનુમાનજી ! તમે પકડાઈ જાઓ. નહિ તો માફ માન જાઓ. એકવાર પકડાઈ ગયા પછી પાછા ગમે તે તોડાન કરજો. છૂટીને નાસી જાઓ. પણ એક-વાર પકડાઓ ખરા.

(૧૨)

હીક ભાઈ, એમ તો એમ. હનુમાનજીએ વિચાર કીધો કે પકડાઈશું તોયે રાવણ ભારી તો શકવાનો છેજ નહિ. ત્યારે જાવને, થોડી વધારે ગમત કરીએ. એમ વિચારી બ્રહ્માજીના હથીઆર વડે તેઓ પકડાયા. રાક્ષસો તેને રાવણની સભામાં લઈ ગયા. રાવણ એક ઉંચા સિંહાસન પર બેઠો હતો. હનુમાનજીએ એક કૌતક કર્યું. તેમણે પોતાના પુંછડાનું ગુંચળું વીંટળાવું અને તેની બેઠક કરી. તેમનું પુંછડું એવડું લાંબુ ને મોટું હતું કે રાવણની બેઠક કરતાં તેમની આ પુંછડાબેઠક વધારે ઉંચી થઈ. બધા તો જોઈ જ રહ્યા ! આ તે કેવોક વાંદરો છે ! રાવણે તેમને ખુબ ગાળો દીધી. રામને ખુબ ગાળો દીધી. પણ હનુમાનજી તો ગુપ્તગુપ્ત હસ્યાંજ કરે. એમ કોઈ મ્હોંડેથી થુંક ઉરાડે તેમાં તેમનું ગણું શું થું ?

એટલે રાવણ કહે: અલ્યા વાંદરા ! એમ ખીખીખી કરી હાંત થું દેખાડે છે? એટલો બધો રોફ રાખે છે તો બેઉ, કહી દેની, તારૂં મોત શાથી છે, તે ?

હનુમાનજીએ ડોકું ધુણાવ્યું: સાંભળ ઓ રાવણ રાજ, હું તો મરવાનોજ નથી; સમજ્યો?

ઓહોહો ! શા ગપ્પાં મારે છે ! ભલભલા મરણ પામે છે તો તું ન મરે એ બનેજ કેમ ?

હનુમાનજીને એટલામાં એક ગમ્મતભરેલો વિચાર સૂઝ્યો. તેમને થયું કે રાવણની ફજેતી ઉડાવવાનો આ લાગ ઠીક છે. તેઓ બોલ્યા: ત્યારે પૂછવાનુંયે થું હતું? અમારૂં વાંદરાનું મોત તો વળી પુંછડામાં. બીજે ક્યાં હોવાનું હતું? મારે પુંછડે દિવેલ લગાડી સળગાવી મૂકો એટલે હું બળી મરીશ.

રાવણને અને તેના દરબારીઓને ગળે આ વાત ઉતરી: હાં હાં! એ ઉપાય બરાબર છે ! ચલાવ, કોણ છેરે? બાઓ, થોડાં ગોઠડાં દિવેલમાં બોળીને લાવો. આ વાંદરાને જીવતો સળગાવી મૂકવાનો છે. ચોકીબાનો, બેબે, એ નાસી જાય નહિ.

(૧૩)

રાવણે તો એમ કરી ધમાલ મચાવી મૂકી. હનુમાનજીના લાંબા દોરડા જેવા પુંછડા પર મોટાં મોટાં દિવેલમાં

બોબેલા ગોહડાં વીંટાળવામાં આવ્યા. તમને યશો કે ગોહડાં
 દિવેલમાં કેમ બોલ્યા—ધાસતેલમાં કેમ નહિ? ધાસતે-
 લમાં બોલ્યાં હોય તો જલદી સળગી ઊઠે. પણ ધાસતેલ
 અસલના વખતમાં હતું નહિ. ધાસતેલ જમીનમાંથી નીકળે
 છે અને તેના કુવાઓ તો હમણાં હમણાંજ જડવા લાગ્યા
 છે. આજથી ૬૦-૭૦ વરસ પર આપણા દેશમાં બધે દિવે-
 લજ વપરાતું. પણ એ તો આડી વાત થઈ. પાછા ખૂબ
 વાત પર આવીએ. હનુમાનજી તો આ બધા તાલ બોધને
 હસ્યાજ કરતા હતા. ખૂબ ગોહડાં વીંટાળ્યા પછી રાવણના
 નોકરોએ અકમક ઘસીને દેવતા પાઠયો. અકમક નામનો
 પથરો આવે છે. અસલના વખતમાં બે એવા પથરાને ઘસીને
 દેવતા પાઠતા; હાલની માફક સહેલી ને સટ દિવાસળીઓ
 નહોતી. દેવતા પાઠ્યા પછી ગોહડાં પર તેને મૂક્યો. ગોહડાં
 ધીમે ધીમે સળગવા લાગ્યાં. પણ ધુમાડો નીકળ્યા કદે.
 ભડકો થાય નહિ. બહુ બહુ પ્રયત્ન કર્યા પણ કંઈ વળ્યું
 નહિ. એટલે હનુમાને કહ્યું: હું કહું તેમ કરો તો ભડકો
 થાય. બધા પૂછવા લાગ્યા: કહો, કહો! કેવી રીતે ભડકો
 થશે? એટલે હનુમાનજી કહે: રાવણરાજ, તમે ભત્રે
 કુંક મારો તો ભડકો થશે. રાવણને થયું કે લાજને, કુંક
 મારી બેઠ. ભડકો થયો તો ઠીક છે, નહિ તો ગુસ્સાવ

શું જવાબું છે? એમ કરી તેણે ખુબ જોર કાઢી કુંકે. મારી. એટલે ભાપ હાથે ભડકે થયો. પણ ઝાળ લાગવાથી એનાં હાડી અને મૂછ બંને બળી ગયાં અને મોઢિ કાળા ઠાથા પડ્યા! આથી તે કંઈપણ થઈ ગયો.

એક બાબુ ભાપ હાથે ભડકે થયો, અને બીજી બાબુ 'જ્ય રામ' ની ગર્જના કરી હનુમાને કુદકે માર્યો, તે ગયા રાવણના મહેલના છાપરા પર. મહેલને તરત આગ લાગી. ત્યાંથી બીજે છાપરે કુદ્યા. ત્યાંયે આગ લાગી. એ આગ તો એમ ને એમ વધવા લાગી. હનુમાનજી તો વાંદરાભાઈ! પોતાનો વાંદરીઓ સ્વભાવ તેમણે બરાબર બતાવ્યો. આ છાપરથી પેલે ને પેલેથી ત્રીજે એમ કરતાં કરતાં તેઓ આખી લંકા પર કુદી વળ્યા. આખા નગરમાં હો હો થઈ રહી, ઘરો બળવા લાગ્યાં. લોકોએ નાસાનાસ કરી મૂકી. બચ્યાં કુચ્યાં રહ્યાં લાગ્યાં. ને રાવણ અને તેના દીકરાઓ તથા વજીરો સૌ અભરાઈ ગયા. પણ કરે શું? હવે કંઈજ ઉપાય નહોતો. આખરે હનુમાનજીને થયું કે હવે ખસ છે. એટલે કુદકે મારી ફરીઆ કિનારે પડ્યા અને પુછડું પાણીમાં ધોળીને હોલવી નાંખ્યું. હનુમાનજીના આ પરાક્રમને લંકા-હન કહે છે. હન શબ્દનો અર્થ સંસ્કૃત ભાષામાં બાળવું તે—એવો થાય છે.

(૧૪)

તે પછી, જે રીતે કુદીને ગયા હતા, તેજ રીતે કુદીને હનુમાનજી પાછા આ કિનારે આવ્યા. અને રામ પાસે ગયા. બધી વિગત કહી. સીતાના ચોટલામાંનો મણિ આપ્યો. રામની બધી બાબતની ખાતરી થઈ. પછી બધા લેગા મળ્યા. રાવણ પર ચઢાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને સુગ્રીવે લશ્કર લેગું કરવાની પેરવી કરી. એણે ઢંઢેરા પીટ્યાથી લશ્કર તો જબરૂં મોટું તૈયાર થયું. વાંદરા અને રીંછ એમાં મુખ્યત્વે હતા. કહે છે કે એ લશ્કરમાં ૭૨ કરોડ રીંછ હતાં, અને વાંદરા અઢાર પરાઈ હતાં ! લશ્કર બરાબર લેગું થયું એટલે કૂચ શરૂ થઈ. રામ હનુમાનની ખાંધ પર બેઠા. લક્ષ્મણને અંગદે પોતાને બંધે બેસાડી દીધા. અને લશ્કર કુહાકુહ કરતું ચાલ્યું. વાંદરા તો વાંદરાજ કની ? તે વેળાએ આખો રસ્તો ઢોહાથી ગાળી ઉઠતો. વાંદરાઓની દોડાદોડથી ધરતી પણ ધધણી ઉઠે. એમ કરતાં કરતાં કેટલાયે ગાઉને લાંબો રસ્તો કપાયો. અને છેવટે બધું લશ્કર દરીઆને આ કાંઠે આવી લાગ્યું. રાવણના બાસુસોએ રામને કાને વાત પહોંચાડી દીધી. રાવણને એક વિભિષણ નામે ભાઈ હતો. બંને વચ્ચે હુમ્મેશ તકરાર ચાલતી. વિભિષણ ભલો, દયાળુ, ન્યાયી અને સીધા રસ્તાનો હતો. તેને

રાવણનાં બધાં ટીખળતોફાન ગમતાં નહિ. આ વેળા પશુ તેણે રાવણને કહ્યું કે: લઢાઈ કરવામાં સાર જેવું નથી. તું તારે રામને શરણે જા, સીતા સોંપી દે અને પગે લાગી તારો વાંક કપુલ કર. આવું સાંભળી રાવણને ગુસ્સો ચઢ્યો અને વિભિષણને બહાર હાંકી કાઢ્યો. તે સીધો રામ પાસે ચાલ્યો ગયો, અને તેના પક્ષમાં ભળી ગયો. રામે તેને કહ્યું કે રાવણને જીત્યા પછી હું લંકાનું રાજપાટ તને સોંપીશ.

પછી આવડા મોટા લશ્કરને લઈ પેલે પાર કેવી રીતે જવું તે સલાહ ઉભો થયો. તે વેળા દરિયામાં ચાલે તેવા મોટાં વહાણ બનતાં હશે તો ખરાંજ. પશુ કોણ જાણે કોઈ લશ્કરી કારણસર તે વાપરવાનું કાળ્યું નહિ હોય. નળ નામના એક વાંદરાને ઇંજનેરી વિદ્યા આવડતી હતી. તેણે પુલ બાંધવાનું બીડું ઝડપ્યું, અને તડાકાબંધ કામ ચલાવ્યું. તેની મદદમાં બીજા વાંદરાઓ હતાજ. તેઓ ઝાડ, પાંદડા, પથરા, ને પહાડના પહાડ ઉંચકી લાવી નળ બતાવે તેમ નાંખતા ગયા. ઝાઝા હાથ રળીઆમણા એ કહેવત તમે સાંભળી હશે. તે મુજબ પાંચજ દિવસમાં પુલ બંધાઈ રહ્યો. પછી પુલ પર થઈને આખી વાંદરસેના પેલે પાર ઉતરી અને ત્યાંજ કિનારા પર છાવણી કરી. હજી રાવણ માનતો હોય તો ઠીક છે, એમ વિચારી રામે અંગ-

હને મોકલી પૂછાવ્યું કે: ભાઈ, લલ્યા વિના સલાહ કરવી છે? પણ કંઈ વળ્યું નહિ; અને મોટી જખરહસ્ત લલાઈ શરૂ થઈ.

(૧૫)

આ લલાઈમાં હનુમાનજીએ બહુ ભારે ભાગ ભજવ્યો. રાવણ તરફથી તેના મોટા મોટા થરા સેનાપતિઓ, બહાદુર સરદારો, અને માનીતા મળતીયાઓ જોશભેર ધસી આવતા અને કાપાકાપી થરૂ કરતા. આ બાબતથી હનુમાન, સુગ્રીવ તેવોજ સામો જવાબ વાળતા. બંને બાબતથી હજારો સિપાઈઓનું લોહી રેકાતું. અલબત્ત, રાવણનું લશ્કર બાંજરું બન્યું તેવું નહોતું. પણ આખરે તો રામની લલાઈ સાચની હતી, અને તેની જીતની હતી. તેથી એક પછી એક તેના ઠીકરાઓ, ભાઈઓ અને વજીરો મરાયા. અને છેવટે તે પણ હાર્યો અને કપાઈ ગયો. રામને લલાઈમાં જીત મળી. આ જીત મળવામાં હનુમાનજીનો હિસ્સો જેવો તેવો નહોતો. પણ તે વિષે ઝાઝું લાંબાણ કરવું ઠીક નથી. એટલે બે ચાર લાખલા આપી તે ભાગ પૂરો કરીશું.

(૧૬)

એક વાત તો આ હતી: હનુમાનજીને બાંસુસી કળા બહુ સરસ આવડતી. (આવડે છે કહીએ તો ચાલે, કેમકે

તેઓ હજી જીવે છે) તેઓ ભતભતના વેશ લેવામાં બહુ કુશળ. આથી તેઓ જુદા જુદા વેશ લઈ રાવણની રાજમાનીમાં પેંસી જઈ ભતભતની ખબરો લઈ આવતા. આમ રાવણ કેવી રીતે, ક્યાંથી ધસારો લાવવાનો છે તેની ખબર પડી જતી અને પ્રવતી તૈયારી કરી શકાતી. જળી રાવણનો ઉત્સાહ કેવો નરમ પડે છે તે પણ જણાઈ આવતું અને તેથી રામને પણ ઉમંગ થતો. એટલે આ રીતે આ આખી લઢાઈ હનુમાનજીએ જીતાડી આપી એમ કહીએ તો જાલે.

અરે, એક વાર તો એવું બનેલું કે રાવણના ચરા ફીકરા મેઘનાદે (એનું બીજું નામ ઈન્દ્રજીત પણ હતું) એવો તો મારો ચલાવ્યો કે આખું લશ્કર ધામલ થઈને બેભાન બની ગયું. અરે, રામ લક્ષ્મણ પણ તેમાં બેભાન થવામાં સામેલ ! માત્ર હનુમાનજી બચી ગમેલા, અને વિભિષણ. તેઓ બંને જાગરાયા. આ તો મોટી આફત ! હવે કેમ કરવું ! પણ વિભિષણને રસ્તો જઠમો. તેણે હનુમાનજીને કહ્યું : જુઓ હનુમાનજી, આ આફત છે તો મોટી; પણ તેનો ઉપાય છે. આ બેભાનીમાંથી આ લોકોને ઉઠાડવા હોય તો અત્યંત ચોસડીયાં ભેંધીએ છે. તે ચોસડીયાં કેટલાક પાંડડના રસમાંથી બને છે. પણ તે પાંડડાં કંઈ અહિં આસવામાં મળે તેમાં નથી. પાંડડાં બહુ અઠસીર છે, અને તે

દ્રોણાચળ કરીને પર્વત છે ત્યાંજ ઉગે છે. ખીજે કશે થતા નથી. કોઈ પણ રીતે એ પાંદડાંના વેલા અહિં લાવવા નેહએ. હનુમાનજી કહે: પણ એવા વેલા લાવ્યાથી શું થાય? અહિં કાંઈ એક બે માણસ છે કે બે પાંચ દશ વેલા લઈ આવું તો ચાલે ! કહો તો આખો પહાડ ઉંચકી લાવું.

પણ અત્યારે સાંજ પડી છે. સ્થવાર પહેલાં તો આવવું નેહએ.

તેમ તો તેમ. આખો પહાડ લાવવાને હું આ ચાલ્યો. એમ કહી હનુમાનજી તો ઉપડ્યા. કુઠાકુઠ, કુઠાકુઠ, કુઠાકુઠ. કેટલાક કહે છે તેમને ઉડતા પણ આવડતું, એટલે તેઓ ઉડીને ગયા. વખતે તેમ પણ હોય. તેમ ન હોય તો કુદીને તો ગયાજ હશેને ! અને તેઓ કંઈ આપણા જેવા વેંતીયા નહોતા ! બે મણુ બોલે ઉંચકતાં આપણે થાકી જઈએ; તો આ તો મોટા પહાડને પહાડ બશેર ચારશેર વજનનો હોય તેમ ઉંચકી લાવે. તેના કુઠકા પણ હોય તો તેવાજને !

તેઓ ક્ષાળ ભરતા ઠેઠ પહોંચ્યા પહાડ પાસે. પહાડને મૂળમાંથી ઉખેડી કાઢ્યો, અને ઉંચકી લીધો. અને જય રામ જય રામ પોકારતા લંકા પાસે પહોંચી ગયા. તે એસડીઆથી સર્વેને ભાન આવ્યું, અને પાછી લઢાઈ સરાણે ચઢી. વળી એકવાર રાવણના બાણથી લક્ષ્મણ બાણે મરેલા

જિવા થઈ ગયા હતા. ન બોલે છે ન ચાલે. શરીર પણ
હાલે નહિ. તે વેળા પણ એ પર્વત આણુવો પડેલો. ખડું
જેતાં પર્વત આણુવાની કંઈ જરૂર નહોતી. અચુક વેલાઓ
લાગ્યા હોત તો ચાલત. પણ હનુમાનજીમાં એટલું બધું જોર
કે પહાડ લાવવાનું. પણ તેમને રમત જેવું લાગે. તે બીજી
વેળા પાછા ફરતી વખત સ્તામાં એક ઠેકણેથી જતાં તેમને
પગમાં એક બાણ વાગ્યું હતું. એ બાણ રામના ભાઈ ભસ્તે
છાડેલું. તે એક પહાડ પર રહેતો હતો, અને પર્વત લઈને
જતા વાંદરાને તેણે રાક્ષસ ધારેલો. હનુમાનજીને ઈન્દ્ર તો
થઈ તેઓ ધારત તો ભરતને અપટ્ટીમાં ચોળી નાંખત; પણ
ના, તેઓ અસત્યે વરતે તેવા નહોતા. ભસ્તે કંઈ બાણી
જોઈને બાણ માર્યું હતું ? નહિજ. અને તેઓ ગમે તેમ
પણ રામના ભાઈજ હતા. તો પછી અબજુતામાં તેમનાથી
બાણ મરાઈ ગયું તેમાં શું ? તેમનો હેતુ તો સારો હતો
ને ? એટલે તેઓ કંઈ બોલ્યા નહિ, અને જય રામ જય
રામ પોકારતા જઈને છાવણી આગળ ઉભા રહ્યા. પછી એ
પહાડમાંના ઝાડપાંદડામાંથી ઓસડીયા બનાવી પાયાં, એટલે
લક્ષ્મણ ફિટીને ઉભા થયા. કહે છે કે હનુમાનજી પેલા હંગ-
રને જોનાં અસલી ઠેકણે મૂકી પણ આનેલા.

(૧૭)

એક વખત એવું બન્યું કે રામ અને લક્ષ્મણ લશ્કર-માંઢી ગુમ થઈ ગયા. બધા રીંછવાંઢરામાં હોહા થઈ રહી. ક્યાં ગયા, ક્યાં ગયા ? એમ સૌ પૂછે. પણ જવાબ કોણુ દે ? બધાને થયું કે આ તો મરી ગયા. હવે લઢાઈ જતા-વાની નથી અને સીતાજી મળવાનાં નથી. અને આખરૂં આપણી જશે કે આવું મોટું રીંછવાંઢરાનું લશ્કર હતું તેણે કંઈ મદદ કરી નહિ. એવામાં એક જણને એક નવો વિચાર આબ્યો. તેણે કહ્યું : અલ્યા ભાઈ, પેલો રાવણનો ભાઈ છે ને-પેલો વિભિષણ !—તેને આપણે પૂછા. તે કંઈ જવાબ દેશે. તેને બધી આંટીધુંટીની ખબર હશે. એટલે બધા કહે : હા, ભાઈ હા, તેં જો વાત ખરી કહી. બધા વિભિષણ પાસે ઢોઢ્યા. વિભિષણે થોડો વિચાર કર્યો. પછી એણે કહ્યું : નક્કી તો, ભાઈ, કોણુ જાણે. પણ અહિરાવણ ને મહિરાવણ નામના બે ભાઈ છે. પાતાળમાં ઘણેજ ફર રહે છે. જો બે રાવણના મામા છે. બહુજ જોરાવર. જાણે આખી ફનિયાને થરથર ધ્રુબવે. તેઓ ઉચકી ગયા હશે. તેમને ત્યાં કંઈ પ-તો લાગે તો લાગે. હનુમાનજીને જો કામ સોંપો.

એટલે બધા બોલી ઉઢ્યા : હા, હા હા. જો એમનુંજ કામ છે. એમના જેવું જોરાવર આપણામાં બીજું કોણુ

છે ! કોઈજ નહિ. એજ એ બંને રાક્ષસડાને પૂરા પડશે. પછી હનુમાનજી તરફ ફરીને કહે: ચાલો હનુમાનજી ! હવે તૈયાર થઈ જાવ. એ અહિમહિને પકડી ઠાર કરો અને આપણા શ્વરા રાજકુંવરોને પાછા લાવો. હનુમાનજી કહે: વારૂ, ભાઈ. જેવો હુકમ.

પછી વિભિષણને રસ્તો પૂછીને હનુમાનજી રસ્તે પડ્યા. રસ્તો બહુ કપરો. ઝાડીઓ અને ગુફાઓનો પાર નહિ. ઠામઠામ થોડીઓ બેસાડેલી. એ થોડી પર અહિમહિનાં નોકરો બેઠેલા. તેને હનુમાનજી એકેક લપડાકે સ્વધામ પહોંચાડતાજ બીજા, અને આગળ દોડતા બીજા. રસ્તે જતા એટલી ખબર મળી ખરી કે: રામ લક્ષ્મણ છે તો ત્યાંજ. વળી બીજી પણ વાતો સાંભળી, કે અહિમહિ કાળકા માતાના ખાસ ભગત છે. તેઓ રામ લક્ષ્મણને કાળકા માતા સન્મુખ મારી નાંખવા માંગે છે.—એ માતાને તેમનો ભોગ ધરવા માંગે છે. હનુમાનજીને આ ખબર પડી એટલે તેઓ ગૂપચૂપ જઈને કાળકા માતાના મંદિરમાંજ ભરાઈ ગયા. પછી ત્યાં જ્યારે રામ લક્ષ્મણને મારી નાંખવાને આજ્ઞા ત્યારે મોટી લદાઈ થઈ. એ લદાઈને અંતે હનુમાનજી જીત્યા; અને રામ લક્ષ્મણને પાછા લઈ આવ્યા.

વળી રાવણનો છોકરો મેઘનાદ કરીને હતો. આ મેઘ-

નાદને હરાજનાર લક્ષ્મણ. યજ્ઞ હનુમાન હોય તહિ અને
મેઘનાદ (ઈન્દ્રજીત) જીતાય તહિ. ટુંકામાં લક્ષ્મણને ધણીજ
સારી મદદ કરેલી.

(૧૮)

આવાં આવાં અનેક પરાક્રમે હનુમાનજીએ કરેલાં. સુદ
શરૂ થયું, ત્યારથી તે પ્રરૂ થયું ત્યાં સુધીમાં તેમણે કંઈ કંઈ
બહાદુરીઓ બતાવેલી. આથી જ્યારે લઢાઈ પતી ગઈ ત્યારે
રામે તેમને બહુજ શાબાશી આપી. રામ મનમાં સમજતા
હતા કે બધો જથ્થા હનુમાનજીને છે.

પછી બધું શાંત પડ્યું એટલે વિભિષણને રીક્ષસર ગા-
દીએ બેસાડયો. સીતાને સાથે લીધી અને રામ પોતાના
આપની રાજધાનીમાં ગયા. તે અયોધ્યાના રાજકુંવર હતા.
ચૌદ વરસ થયાં તેઓ ત્યાંથી અહાર નીકળે ગયેલા. તેમની
સાવકી મા કૈકેયી કરીને હતી તેની અઢાવણીથી તેના બાપે
તેમને કાઢી મૂકેલા અને કહ્યું હતું કે તું ચૌદ વરસે જ-
ગલમાંથી પાછો આવજે. હવે ચૌદ વરસ પૂરસ થયા હતા
એટલે રામ ત્યાં ગયા. હસમ્યાન એના બાપ ભરી ગયા
હતા. રામ પાટવીકુંવર હતા, એટલે પાછા આવીને તેઓજ
ગાદીએ બેઠા.

હવે, ખરૂં જોતાં હનુમાનજીનું કંઈ રામને આસ કામ

સહુ નહોતું. પણ બને વચ્ચે બહુ પ્રેમ ભર્યો હતો. આથી
રામે તેમને પોતાને ત્યાંજ રાખ્યા. હજુરી કહે કે પ્રધાન
કહે. જે કહે તે. પણ હનુમાનજી તું માન બહુજ બધાતું.
કેમકે તેઓ હંમેશ રામની નોકરી વફાદારીથી કરતા. રામ
તેમને ઘણી વાર કહેતા કે હનુમાન, તું હવે પરણી જાય
તો સાઈ. સીતા પણ ઘણી વાર કહેતી કે મામારે એક
નવી દેરાણી લાવો. પણ હનુમાનજી ડોકું ધુણાવે ને કહે:
ના રે ભાઈ, હું એવી પીડામાં પડવાનો નથી. મામારે એ પં-
ચાત શા માટે જોઈએ? હું ચરણ તો પછી તમારી સેવા
આકરી આરાથી બરાબર થાય નહિ. ઘરની જાનમાં માઈ
શરીર અડધું થઈ જાય આટલું જોર પણ રહે નહિ. માટે
એ તોફાન તો જોઈએજ નહિ. આમ કહી તેઓ બંનેને
જમજમી દેતા.

(૧૬)

રામ પર તેમને બહુ પ્રેમ હતો. તેઓ તેને ભગવાન
ચેડેજ પૂજતા. બધે એટલે સુધી કે રામ શિવાય કોઈ વ-
સ્તુને જાણે તેમને કિયારજા ના હોયને? એનો એક માથલો
જાણવા જેવો છે. અયોધ્યામાં આવ્યા પછી સીતાએ એક
હાર હનુમાનને લેટ આપ્યો. એ હારમાં ચોટાં ચોટાં
પૂજાનાં મણિલહતાં સીતા જાણે કે હનુમાનજી પહેરશે અને

શેભાયમાન દેખાશે. પણ હનુમાને તો એકેક ઠાણે ઠાંત વડે ભાંગીને ફેંકી દેવા માંડ્યો. બધા હાજર હતા તે હસી પડ્યા: આખરે વાંદરો તે વાંદરો ! તેને મોતી માણેકની શી કિંમત ! એમ તેમણે ધાર્યું. સુગ્રીવે તો તે કહી પણ બતાવ્યું: મેર મૂરખા ! આવો રૂપાળો હાર દેવીએ આપ્યો તે તોડો શું નાંખો? એ સાંભળી હનુમાને જવાબ દીધો: તમે ધારો છો એવો મૂરખ હું નથી. મને તો જે ચીજમાં રામ હોય તેજ ચીજ ગમે. આ મણકાઓને મેં તોડી ભેંચ્યા. તેમાં રામ હોય એમ લાગ્યું નહિ, એટલે ફેંકી દીધા.

ઓહોહો ! ત્યારે આ તારા શરીરમાં તો રામ બધે ભરેલાજ હશેને ! એમ કહી સુગ્રીવે હનુમાનની મશ્કરી કરી. તેને લાગ્યું કે આ હનુમાનજી રામની ખુશામત કરે છે. રામનો બહાલો થવા માટે આ બોલે છે; બાકી અમથી શેખી છે. તે આમ વિચાર કરે છે એટલામાં તો હનુમાનજીએ કૌતુક કર્યું. તેમણે પોતાનો પંખો મારી પોતાની છાતી ચીરી નાંખી ! બધાએ જોયું તો અંદર બધેજ રામ—રામ—રામ એમ લખેલું હતું ! બધા અભયળી પામ્યા ને ઠાંતે આંગળી કરડવા લાગ્યા. ટુંકામાં રામ પર હનુમાનજીનો ખ્યાર બહુજ હતો. છાતી તો પાછી સાલ થઈ ગઈ. પણ સાથે સૈાની ખાતરી થઈ કે નહિ, હનુમાનજી જેવો રામનો

લગત કોઈ બીજો નહિ હોય !

(૨૦)

એ પ્રમાણે હનુમાનજી રામ પાસે રહ્યા. રામનું રાજ્ય થયું. લાંબો વખત ચાલ્યું. તે દરમ્યાન હનુમાનજી રામનો બધો વહીવટ કરતા. કેટલેક વરસે રામે એક મોટા યજ્ઞ કર્યો. એ યજ્ઞનું નામ અશ્વમેધ યજ્ઞ. તેમાં એવું, કે જે રાજા યજ્ઞ કરતો હોય તે એક ઘોડો છૂટા મૂકે. ઘોડાની પાછળ લશ્કર જાય. જો કોઈ બીજો રાજા કે સરકાર એ ઘોડો બાંધે તો તેની સાથે પેલું લશ્કર લઢાઈ કરે અને તેને હરાવે. હરાવીને ઘોડો પાછો લે અને આગળ ચાલે. એમ કરતાં કરતાં બધા રાજાને જીતીને લશ્કર પાછું આવે ત્યારે યજ્ઞ ચાલુ થાય. રામે આ યજ્ઞ કર્યો તેમાં પશુ હનુમાનની બહુ મદદ હતી. ઘોડાને લીધે પાર વિનાની લઢાઈઓ થઈ. આમાંની કેટલીક લઢાઈઓ તો હનુમાનને લીધેજ જીતાયેલી.

હવે આ અશ્વમેધ કર્યો તે પહેલાં રામે સીતાને જંગલમાં રહેવા મોકલ્યાં હતાં. સીતાનો ખર્ચ જોતાં કંઈ વાંક નહોતો. છતાં રામે તેને કાઢી મૂકેલાં. એનું કારણ એવું હતું કે અયોધ્યા શહેરનો એક ધોળી સીતાને માટે કંઈ ગાંડુ ઘેલું બજાડેલો. તે પરથી રામને એમ થયું કે રાણી પર પ્રભને ખ્યાર નથી; અને હું રાજા છું તો મારે પ્રભનું

ભલું કરવાનુંજ ધ્યાનમાં રાખવું નોંધવું. ને રાણી પર લોકોને વિશ્વાસ નહિ હોય તો ભલે હું હુઝૂર ભોગવીશ ને રાણી છો જંગલમાં રહે. આમ કરી તેમણે સીતારાણીને જંગલમાં મોકલી દીધેલાં. ત્યાં સીતા એક ઋષિ પાસે રહેતાં હતાં. સીતાને બે છોકરા ત્યાંજ થયેલા. તેમનાં નામ લવ અને કુશ. આ છોકરાઓ બહુ હોંશીઆર, ચાલાક અને બળવાન હતા. રામનો અશ્વમેધનો ઘોડો તેમણે બાંધ્યો. પછી તેઓ રામના લશ્કર સાથે ખૂબ નેરથી લઢ્યા. તેમનામાં એટલું બધું નેર હતું કે ખુદ આપણા હનુમાનજી પણ હાર્યા અને પકડાઈ ગયા. ખરી વાત એ હતી કે હનુમાન હારે તેમ નહોતું. પણ રામનાજ બે છોકરા; તેમની સામે લડાઈ થઈ. હવે તેને મારી તો કેમજનંઆય ? એટલે હનુમાને લડાઈમાં બહુ નેર અજમાવ્યુંજ નહિ. ઢીલું ઢીલુંજ લઢ્યા કર્યું અને આખરે પકડાઈ ગયા. તેમને પકડીને બાંધીને લવકુશ સીતાજી પાસે લઈ ગયા. પણ સીતાજીએ તો તેમને તુરત છોડાવી મૂક્યા. હનુમાનજી પણ ગળગળા થઈ ગયા. સીતાજી તો રડીજ પડ્યાં. રામે સીતાને આમ જંગલમાં રાખ્યા તે હનુમાનને બિલ્કુલ પસંદ નહોતું પડ્યું. પણ શું કરે ? રામ આજ્ઞાતે કંઈ મોલી શકેલ નહિ. પણ અશ્વમેધનો ઘોડો ફરી રહ્યો નથી.

હનુમાનજીએ જઈને રામને વિનંતિ કરી અને રાણીને પાછાં
તેડાવવાનું કહ્યું. વાલ્મીકી નામના ઋષિ હતા. જંગલમાં
તેમનીજ કુપડીમાં રાણી રહેલાં. તેમણે પણ રામને કરગરીને
કહ્યું કે: રામ, આમાં તારી ભૂલ છે. સીતાનો વાંક નથી. એક
ધોળી બબડે તેથી કંઈ ધોળી પ્રભા બબડે છે એમ કહેવાય
નહિ. માટે તું તેને પાછી તેડ. બંનેએ મળીને બહુ બહુ
કહ્યું ત્યારે રામે માન્યું.

(૨૧)

રામને હનુમાન માત્ર એક નહોતા ગણતા. તેમને ગુરૂ
પણ ગણતા. રામ પણ હનુમાનને પોતાના નાના ભાઈ જેઠજ
ગણતા. રામ બહુ રાખી હતા. એક વાર હનુમાનજીને
તેમણે બધું જ્ઞાન સમજાવેલું. ત્યાર પછી રામ લક્ષ્મણ
બગેરે તેા વખત જતાં સ્વર્ગે સંચર્યાં. પણ હનુમાનજી તેા
અમર; એટલે પૃથ્વી પરજ રહ્યા. રામની સાથેનાં તેમનાં
પરાક્રમે ઉપર આવી ગયાં. તે પછી ઘણાં વસ્ત્ર કેડે પાંડવો
અને કૌરવો થયા. આ પાંડવોમાં ભીમ બહુ જબરદાસ્ત હતો.
તેને પોતાના ભેરનું અભિમન હતું. તે મનમાં ધારતો કે
મારા જેવો ભેરખત દુનિયામાં કોઈ નથી. પણ એક વાર
તેનો અને હનુમાનનો ભેટો થયો, ત્યારે તેનો અહંકાર પ્રશે
અડ અડે. એક તળાવમાં કમળો ફૂટ્યા તે ભીમને લેવા હતા.

તળાવના રસ્તા પરજ હનુમાનજી પડ્યા હતા. ભીમે કહ્યુંઃ
 અત્યા વાંદરા, ખસી જા. રસ્તો મૂક. એટલે હનુમાનજીએ
 હસતાં હસતાં કહ્યુંઃ મને પુંછડે પકડીને ખસેડી મૂકો.
 એટલે તમારો રસ્તો મોકળો થઈ જશે. ભીમે જોર કાઢીને
 પુંછડું ઉંચકવા માંડ્યું. પણ તેનાથી તે જરા પણ ખસેડાયું
 નહિ. જ્યારે તે ઠંડો પડી ગયો અને પોતાની હાર કબુલ
 કરી ત્યારે હનુમાન ખસ્યા. એવા તેઓ જોરાવર હતા. એક
 વાર ભીમના નાના ભાઈ અર્જુનજી સાથે પણ એવીજ
 શરત હનુમાનજીને ચાલેલી. અર્જુને બાણનો પુલ બનાવ્યો.
 હનુમાનજી કહેઃ હું ભાંગી નાંખું. એમ કહી ધડીમ લઈને
 તે પર કુદીને પડ્યા; ને તેના ચુરેચુરા કરી નાંખ્યા. બે વાર
 એમ કર્યું. પણ ત્રીજી વાર કૃષ્ણે મદદ કરી એટલે હનુમાનજી
 હારી ગયા. ત્યાર પછી અર્જુનજી જ્યારે પોતાનું ગાંડીવ નામનું
 ધનુષ ચઢાવી પહેલું બાણ છોડે ત્યારે હનુમાનજી આવી
 તેના રથ પર બેસતા. મહાભારતની મોટી લઢાઈ થઈ તેમાં
 પણ હનુમાનજીએ એક બે વાર ખાસ મદદ પાંડવોને કરેલી.

(૨૨)

એવા જોરાવર હનુમાનજીનું આ ચરિત્ર તમે વાંચ્યું.
 હનુમાનજી હજી જીવે છે એ વાત તમે માનો કે નહિ
 માનો. પણ એટલું ખસી કરી બાણવું કે જેને લાંબુજીવું

હોય તેણે ભેરાવર થવું જોઈએ. અરે, લાંબુ કે ટુંકું જીવવું હોય તેનો સવાલજ નથી. જેને મંદુડીયા ન રહેવું હોય, હાલતાં ચાલતાં ધખ્યા ન ખાવા હોય અને પોતાનો માન મરતખો બળવવો હોય તેણે કસરત કરીને પણ ખૂબ બળવાન થવું જોઈએ. કસરત કરવાને માટે રોજ અખાડે જવું જોઈએ. ત્યાં દંડ બેઠક કરવાં જોઈએ. દરેક અખાડામાં હનુમાનજીની છબી હોય છે; કેમકે હનુમાનજીમાં જેટલું ભેરુ હતું તેટલું કોઈનામાં નહિ, એટલે અખાડાવાળા બધા હંમેશા હનુમાનજીને યાદ કરે છે. તેમના જેવા ભેરાવર થવાને મહેનત કરે છે ત્યારે થોડા ઘણા પણ તેઓ બળવાન અને મજબૂત બને છે. તમે રામમૂર્તિનું નામ સાંભળ્યું હશે. તે એક મોટો મહત્ત્વ છે. તે આખી દુનિયામાં નામીયો છે, અને બહુ ભેરાવર ગણાય છે. તે કેવી રીતે ભેરાવર બનેલો? અખાડામાં જઈ જઈનેજ. તમે પણ આ પરથી એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. અને આજથી અખાડામાં જવાનું નક્કી કરજો. ત્યાં જઈને ત્યાંના કસરતીઆઓની સાથે તમે પણ

જય બજરંગ

ના નામની ધૂન મચાવજો.

ગાંધીવ અભિયાનમાલા: પ્રુથ્વ સાતરું

બાળવિહાર (૧)

આ ચોપડી ખાસ વખણાઈ છે અને તેની બીજી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી છે. એમાં વિજ્ઞાનના નિયમોને લગતી સરસ રસમય કથાઓ ચિત્રો સાથે આપેલી છે. આગકે જે હગ્ગરો સવાલો પૂછે છે તેનાં જવાબ એમાંથી મળી શકશે. દાખલા તરીકે સરજ કેમ બાળે છે, પૃથ્વી કેમ ફરે છે, ધી પાણી કરતાં હલકું કેમ, છાપખાનામાં કેમ છપાય છે, બલુન કેમ ઉડે છે, બમરડો, કનકવો, વગેરે વગેરે અનેક સિદ્ધાંતોની રસભર ચુચ્છી કરવામાં આવી છે અને તેર ચોદ વરસની ઉમ્મરનું એક પણ બાલક એ વાંચ્યા વિના ન રહે. એને વિજ્ઞાનનો શોખ જગશે, કુદરતની લીલા સમજશે, દુનિયામાં આગળ ધપવાની તાલાવેલી લાગશે. છ સાત ચિત્રો અને ખેડ પટીનું મલખૂત રાખ્યું છે. કિંમત ૦-૧૨-૦ ટ. ખ. જુદું.

અનેક પત્રોએ વિદ્વાનોએ, લેખકોએ, અને બાળ સાહિત્યના વિવેચકોએ એને વખણાવ્યું છે. વડોદરા રાજ્યમાં તેમજ સરકારી કેળવણી ખાતાએ ધનામ વગેરે માટે એને મંજૂર કર્યું છે. ધનામમાં આપવા માટે એવી ઉત્તમ ચોપડી બીજી જૂજ હશે.

